

De stedelijkheid van cultuurparticipatie en cultuuronderwijs

Een kwantitatieve verkenning

Arno Neele¹

Maakt het voor het bezoeken van, beoefenen van en leren over kunst uit of je in een grote stad, kleine stad of in een dorp woont? In dit artikel gaat Arno Neele met cijfers uit monitoronderzoeken op zoek naar antwoorden.

- 1 De totstandkoming van dit artikel is mede mogelijk gemaakt door Zoë Zernitz, Marie-José Kommers en Fiona van Estrik, die eerdere versies van het artikel hebben gelezen en becommentarieerd. Extra dank gaat uit naar Fiona van Estrik voor het aanleveren van data uit de *Monitor cultuureducatie primair onderwijs 2018-2019*. Van Estrik heeft in het kader van haar scriptieonderzoek voor de beleidsmaster Sociologie aan de Radboud Universiteit op deze data aanvullend onderzoek gedaan naar de effecten van het programma Cultuureducatie met Kwaliteit in het primair onderwijs, en de invloed hierop van de achterstandsscore van een school en de mate van stedelijkheid van een gemeente waarin de school is gevestigd. Haar scriptie is te raadplegen via de informatiebank van LKCA.

Maakt het voor het bezoeken van, beoefenen van en leren over kunst uit of je in Nederland in een grote stad, kleine stad of in een dorp woont? De veronderstelling is van wel, omdat steden de meeste culturele instellingen en gezelschappen tellen. De stad als cultureel centrum. Als magneet voor kunst-professionals en natuurlijke habitat van de creatievelingen en hun culturele instellingen en gezelschappen. Hoe meer stad, hoe meer aanbod van kunst en cultuur.

Dit artikel is een eerste verkenning van de mogelijke samenhang tussen cultuurparticipatie plus -educatie en stedelijkheid. Dat is gebeurd op basis van de meest recente edities van de *Monitor Amateurkunst 2017* (Neele, Zernitz, & Ijdens, 2018) en de *VerenigingsMonitor 2018* (Neele & Zernitz, 2019) van LKCA en de *Monitor Cultuureducatie primair onderwijs (2018-2019)* van ResearchNed (Van Essen, Termorshuizen, & Van den Broek, 2019). Het artikel beschrijft niet alle indicatoren uit deze onderzoeken, maar alleen die indicatoren waar sprake is van een samenhang met stedelijkheid.

Om zicht te krijgen op die samenhang zijn de Nederlandse gemeenten waar beoefenaars van kunstzinnige en creatieve activiteiten wonen, waar de amateur-kunstverenigingen actief zijn en waar de scholen zich bevinden, ingedeeld naar hun mate van stedelijkheid. Het Centraal Bureau voor Statistiek (CBS) en de in dit artikel gebruikte monitoronderzoeken definiëren stedelijkheid als het aantal adressen per vierkante kilometer, de zogenoemde omgevings-adressendichtheid. Er zijn vijf klassen: zeer sterk stedelijk (meer dan 2.500 adressen per km²), sterk stedelijk (1.500-2.500 adressen per km²), matig stedelijk (1.000-1.500 adressen per km²), weinig stedelijk (500-1.000 adressen per km²), en niet-stedelijk (minder dan 500 adressen per km²). Ter illustratie, zeer sterk stedelijke gemeenten zijn bijvoorbeeld Groningen, Amsterdam, Leiden en Eindhoven en voorbeelden van niet-stedelijke gemeenten zijn Opsterland, Borger-Odoorn, Maasdriel, Tholen en Leudal.

Alvorens verder in te gaan op de samenhang tussen stedelijkheid en kunst-beoefening en cultuuronderwijs, kijk ik eerst naar receptieve cultuurparticipatie om te achterhalen of bij het beoefenen van kunst dezelfde samenhang te zien is als bij het bezoeken van kunst.

Bezoeken van kunst

Het bezoek aan culturele instellingen is mede afhankelijk van waar je woont. Bewoners van stedelijke regio's bezoeken significant vaker een tentoonstelling, voorstelling, concert of bioscoop. Zo bezoekt de helft van de bevolking

in zeer sterk stedelijke gebieden tentoonstellingen of exposities in musea en galleries, tegenover zo'n 35 procent in de niet- en weinig stedelijke gebieden. Ook het bezoeken van voorstellingen (zoals toneel, cabaret, musical en dans), concerten (pop, klassiek, jazz of andere genres) of bioscopen en filmhuizen neemt significant toe met de mate van stedelijkheid. In zeer sterk stedelijke gemeenten ligt het aantal bezoekers tien procentpunten hoger dan in niet-stedelijke gebieden (zie tabel 1).

We zien ook dat de inwoners van zeer sterk stedelijke gebieden gevarieerder zijn in hun bezoek van culturele instellingen en producties dan inwoners van minder stedelijke regio's. Ruim een kwart van de grootstedelingen bezoekt zowel tentoonstellingen, voorstellingen, concerten als bioscopen, terwijl dit aandeel bij inwoners van niet-stedelijke gebieden op 12 procent ligt.

Tabel 1. Receptieve cultuurparticipatie naar mate van stedelijkheid

	zeer sterk stedelijk	sterk stedelijk	matig stedelijk	wenig stedelijk	niet- stedelijk	totaal
Tentoonstellingen in musea, galleries of andere exposities	50%	40%	38%	35%	35%	40%
Voorstellingen (toneel, cabaret, musical, dans en dergelijke)	47%	46%	44%	40%	37%	44%
Concerten (pop, klassiek, jazz of andere genres)	43%	38%	36%	35%	33%	38%
Bioscoop of filmhuis	70%	66%	64%	60%	59%	65%
Romans, gedichten, thrillers of strips lezen	55%	52%	50%	49%	44%	51%

Bron: Monitor Amateurkunst 2017

Deze verschillen zijn deels te verklaren doordat in zeer sterk stedelijke gebieden relatief meer hoger opgeleiden wonen. Opleiding is namelijk de belangrijkste voorspeller van cultuurparticipatie: hoe hoger opgeleid, hoe meer kunstbezoek. Maar daarnaast lijkt er ook een samenhang met de mate van stedelijkheid te zijn. Dat geldt vooral voor de hoger opgeleiden, die veel vraag hebben naar cultureel aanbod. Bij hen neemt het kunstbezoek significant toe naarmate de stedelijkheid toeneemt. Dit komt ongetwijfeld doordat in grote steden het culturele aanbod groter en gevarieerder is dan in kleinere steden of dorpen. Lezen is bijvoorbeeld veel minder afhankelijk van een culturele infrastructuur, en het aandeel hoger opgeleiden dat romans, gedichten, thrillers of strips leest, ligt in niet-stedelijke gebieden dan ook even hoog als in zeer sterke stedelijke gebieden.

Kunstbeoefening

Is de mate van stedelijkheid ook van invloed op het *beoefenen* en het *maken* van kunst? Als we kijken naar het aandeel van de bevolking dat aan amateurkunst doet, dan ligt dat in niet-stedelijke gebieden een paar procentpunten lager dan in de meer stedelijke gebieden, maar het verschil is niet significant. Overall schommelt het aandeel kunstbeoefenaars rond de 40 procent (zie tabel 2). Blijkbaar zorgt het grotere aantal hoger opgeleiden in zeer sterk stedelijke gebieden niet voor een significant groter percentage kunstbeoefenaars in deze gebieden.

Tabel 2. Percentage van de bevolking per regio dat kunstzinnig en creatief actief is naar mate van stedelijkheid

	zeer sterk stedelijk	sterk stedelijk	matig stedelijk	weinig stedelijk	niet- stedelijk	totaal
Beeldende activiteiten	22%	20%	18%	19%	18%	20%
Muziek (incl. zang)	20%	17%	19%	20%	17%	19%
Dans	10%	8%	9%	8%	7%	9%
Theater	6%	6%	6%	4%	2%	5%
Creatief schrijven	7%	7%	7%	6%	5%	7%
Media	14%	12%	12%	11%	9%	12%
Totaal	42%	40%	40%	40%	36%	40%

Bron: Monitor Amateurkunst 2017

Wel lijken er wat verschillen per kunstdiscipline (beeldend, muziek, dans, theater, creatief schrijven en nieuwe media) en per leeftijdsgroep. Het aandeel beoefenaars van toneel en theater is overall klein, maar in niet-stedelijke gebieden ligt dit aandeel nog significant lager dan elders. Verder ligt het aandeel jongeren van 12 tot 19 jaar dat beeldend actief is, theater speelt of creatief schrijft hoger in zeer sterk stedelijke dan in minder stedelijke regio's. Ook beoefenen meer tieners in zeer sterk stedelijke gebieden (69%) meer disciplines tegelijk dan hun leeftijdgenoten in weinig stedelijke (44%) of niet-stedelijke gemeenten (16%).

Zitten er verschillen in de vorm waarop mensen hun kunst beoefenen? Doen amateurkunstenaars in meer rurale gebieden hun kunstbeoefening vaker alleen of juist vaker samen met anderen dan beoefenaars in meer stedelijke regio's? Ook hier zien we geen significante verschillen en evenmin in hoe vaak en hoe regelmatig ze kunst beoefenen.

Voorzieningen voor kunstbeoefening

Dat de verschillen relatief klein zijn, komt mogelijk doordat een groot deel van de beoefenaars een kunst geheel individueel beoefent, zonder gebruik te maken van de culturele infrastructuur van kunstdocenten, artistiek begeleiders, centra voor de kunsten, muziek-, theater-, of dansscholen of verenigingen. Dat is een verschil met kunstbezoek, waarvoor zo'n infrastructuur vaak een belangrijke voorwaarde is.

Zijn er wellicht grotere verschillen binnen de groep amateurkunstenaars die wel gebruik maakt van voorzieningen? Immers, je zou kunnen verwachten, net als bij cultuurbezoek, dat in stedelijkere regio's meer aanbod is.

Een belangrijke voorziening zijn bijvoorbeeld de vele duizenden kunstdocenten en artistiek begeleiders van wie beoefenaars lessen, cursussen of workshops of begeleiding kunnen krijgen. De mate van stedelijkheid lijkt echter niet van invloed op het volgen van lessen, cursussen of workshops. Overal ligt dat aandeel zo op een derde, stedelijk of niet-stedelijk (zie tabel 3). Ook zijn beoefenaars in niet-stedelijke gemeenten niet meer aangewezen op zelfstandige kunstdocenten, want overal ligt de afname van lessen, cursussen of workshops bij zzp'ers op zo'n 60 procent.

Tabel 3. Manieren voor amateurkunstenaars om beter te worden naar mate van stedelijkheid

	zeer sterk stedelijk	sterk stedelijk	matig stedelijk	weinig stedelijk	niet- stedelijk	totaal
Les, cursus of workshop	34%	33%	34%	32%	34%	34%
Geregeld repeteren/oefenen	32%	31%	28%	33%	25%	30%
Ik lees erover en doe oefeningen uit een boek	13%	13%	11%	13%	12%	13%
Ik leer van digitale voorbeelden of instructies, via internet of speciale app	27%	24%	26%	21%	24%	25%
Gewoon doen, spelen of maken, daardoor leer ik/leren we vanzelf	48%	47%	49%	47%	47%	47%
Ik leer van een televisieprogramma of dvd	3%	2%	5%	4%	4%	4%
Nee, geen van deze	19%	17%	16%	13%	15%	16%

Bron: Monitor Amateurkunst 2017

Andere voorzieningen zijn ruimten waar men kan repeteren, oefenen, optreden of tentoonstellen. Het gebruik van deze ruimten buiten de eigen woning ligt overal ongeveer even hoog. Wel zijn er regionale verschillen in de podia die mensen gebruiken. Amateurkunstenaars in stedelijke regio's maken bijvoorbeeld veel vaker gebruik van theater-, dans- en concertzalen. Het gebruik van kerken en buurthuizen als locatie voor optredens en tentoonstellingen ligt juist hoger naarmate de stedelijkheid afneemt (zie tabel 4).

Tabel 4. Podia om werk te tonen naar mate van stedelijkheid

	zeer sterk stedelijk	sterk stedelijk	matig stedelijk	weinig stedelijk	niet- stedelijk	totaal
Algemeen (ja, wel eens ruimte benut)	27%	27%	30%	34%	30%	29%
<i>Waarvan:</i>						
Theater-, dans- of concertzaal	43%	26%	28%	20%	6%	27%
Zalencentrum	9%	10%	10%	12%	10%	10%
Openbare ruimte buiten	10%	20%	24%	15%	20%	17%
Festival, concours	14%	12%	17%	12%	4%	13%
Café, horeca	11%	9%	9%	14%	7%	10%
School	16%	9%	11%	11%	8%	11%
Verzorgingshuis, zorgcentrum	11%	17%	18%	18%	15%	16%
Buurthuis, wijkgebouw	11%	21%	21%	23%	25%	19%
Kerkgebouw	19%	22%	28%	33%	41%	26%
Internet en sociale media	34%	32%	20%	18%	24%	27%
Overige	24%	27%	19%	27%	23%	25%

Bron: Monitor Amateurkunst 2017

Een duidelijk verschil is de afstand die mensen moeten afleggen voor het gebruik van voorzieningen. Het aandeel amateurkunstenaars dat naar een andere gemeente of stad moet reizen ligt in weinig en niet-stedelijke gebieden significant hoger dan in zeer sterk stedelijke gebieden. Hetzelfde geldt voor het gebruik van oefen- en repetitieruimten (zie tabel 5). Maar die grotere afstand resulteert dus niet in minder kunstbeoefening. Blijkbaar zijn mensen bereid hiervoor te reizen.

Tabel 5. Bereikbaarheid van ruimten naar mate van stedelijkheid

	zeer sterk stedelijk	sterk stedelijk	matig stedelijk	weinig stedelijk	niet- stedelijk	totaal
Werkruimte, repetitieruimte, oefen- of leslokaal						
Dichtbij: in eigen wijk of dorp	43%	46%	56%	60%	46%	50%
Iets verder weg maar wel in eigen gemeente of stad	37%	30%	19%	14%	17%	26%
Verder weg: in andere gemeente of stad	13%	18%	18%	23%	31%	19%
Lessen, workshops, begeleiding						
Dichtbij: in eigen wijk of dorp	35%	34%	43%	44%	27%	37%
Iets verder weg maar wel in eigen gemeente of stad	34%	33%	18%	12%	19%	26%
Verder weg: in andere gemeente of stad	15%	18%	21%	22%	34%	20%
Podia, tentoonstellingsruimte, e.d.						
Dichtbij: in eigen wijk of dorp	25%	22%	31%	30%	22%	26%
Iets verder weg maar wel in eigen gemeente of stad	31%	26%	21%	16%	22%	24%
Verder weg: in andere gemeente of stad	16%	20%	19%	23%	29%	20%

Bron: Monitor Amateurkunst 2017

Amateurkunstverenigingen

Een belangrijke voorziening zijn amateurkunstverenigingen, zoals koren, fanfares, brassbands, toneelclubs, dansverenigingen en foto- en filmclubs. De mate van stedelijkheid lijkt niet van invloed op het aandeel kunstbeoefenaars dat lid is van zo'n vereniging. Overal ligt dat aandeel tussen de 20 en 27 procent. Hetzelfde geldt voor het lidmaatschap van informele amateurkunstgroepen, dus zonder de juridische rechtsvorm van vereniging of stichting. Dat aandeel ligt overal tussen de 23 en 29 procent (zie tabel 6). Alleen bij de muziekbeoefenaars zijn er grotere verschillen: in matig of weinig stedelijke gebieden is ruim 38 procent van de muziekbeoefenaars lid van een vereniging, terwijl dat in niet-stedelijke gebieden 23 procent is.

Tabel 6. Percentage beoefenaars dat lid is van een vereniging of informele groep naar mate van stedelijkheid

	zeer sterk stedelijk	sterk stedelijk	matig stedelijk	weinig stedelijk	niet-stedelijk	totaal
Lid van vereniging	20%	22%	27%	25%	20%	23%
Lid van informele groep	25%	23%	29%	25%	28%	25%

Bron: Monitor Amateurkunst 2018

Ook de samenstelling van het ledenbestand van verenigingen verschilt per regio. In de matig tot niet-stedelijke gebieden hebben verenigingen vaker kinderen en jongeren als leden dan in de (zeer) sterk stedelijke gemeenten. In dorpen en kleinere steden lijken verenigingen dus een belangrijkere voorziening te zijn voor de jeugd dan in grotere steden (zie tabel 7). Het belang van de vereniging voor de jeugd in dorpen en kleine steden zien we ook terug in de samenwerking met basisscholen. Het aandeel verenigingen dat samenwerkt met scholen neemt significant toe naarmate de stedelijkheid afneemt: van zeven procent in zeer stedelijke gebieden naar ongeveer een kwart in weinig en niet-stedelijke gemeenten (zie tabel 8).

Tabel 7. Percentage verenigingen met leden in bepaalde leeftijdsgroepen naar mate van stedelijkheid

	zeer sterk stedelijk	sterk stedelijk	matig stedelijk	weinig stedelijk	niet-stedelijk	totaal
11 jaar of jonger	11%	5%	20%	17%	23%	14%
12 t/m 19 jaar	13%	15%	29%	26%	35%	23%
20 t/m 34 jaar	45%	39%	50%	49%	53%	46%
35 t/m 49 jaar	70%	62%	70%	65%	67%	66%
50 t/m 64 jaar	82%	93%	90%	94%	93%	91%
65 t/m 80 jaar	75%	83%	89%	87%	86%	83%
Ouder dan 80 jaar	27%	39%	38%	36%	39%	36%

Bron: VerenigingsMonitor 2018

Tabel 8. Percentage verenigingen dat samenwerkt met externe partners naar mate van stedelijkheid

	zeer sterk stedelijk	sterk stedelijk	matig stedelijk	weinig stedelijk	niet- stedelijk	totaal
Verenigingen/stichtingen eigen kunstdiscipline	39%	47%	59%	46%	53%	49%
Kerken	16%	28%	38%	26%	33%	29%
Verenigingen/stichtingen andere kunstdiscipline	23%	27%	28%	27%	26%	27%
Koepels of bonden	34%	25%	24%	19%	21%	24%
Gemeenten	25%	21%	20%	15%	21%	20%
Professionele kunstenaar(s)	21%	25%	19%	17%	12%	19%
Scholen	7%	12%	16%	22%	26%	17%
Bedrijven en middenstand	9%	12%	14%	16%	19%	14%
Buurt- of wijkorganisaties	21%	12%	13%	7%	12%	12%
Zorg-, welzijns-, jeugd- en ouderorganisaties	9%	12%	11%	12%	7%	11%

Bron: VerenigingsMonitor 2018

We zien ook verschillen in de doelen die verenigingen nastreven. In matig tot niet-stedelijke gebieden zijn vaker gezelligheid en ontmoeting het belangrijkste doel. In de (zeer) sterk stedelijke gebieden ligt dit significant lager; hier zijn juist vaker artistieke doelen zeer belangrijk, zoals de artistieke ontwikkeling van leden en het neerzetten van (top)presentaties (zie tabel 9). Met deze andere doelen en functie van de vereniging hangen mogelijk ook regionale verschillen in de begeleiding samen. Zo hebben verenigingen in weinig of niet-stedelijke gebieden iets vaker geen betaalde professionele begeleider, zoals een dirigent of regisseur (zie tabel 10) en werken ze ook veel minder vaak met een hbo-geschoolde artistiek begeleider. Die scholing bestaat vaker uit gerichte cursussen of een speciale een- of tweejarige opleiding voor amateur-dirigent of amateurregisseur (zie tabel 11). Daarnaast bieden verenigingen in meer stedelijke gemeenten hun leden, naast de lessen en repetities, vaker de mogelijkheid een masterclass, cursus of workshop te volgen (zie tabel 12).

Tabel 9. Belangrijkste doelen van verenigingen naar mate van stedelijkheid

	zeer sterk stedelijk	sterk stedelijk	matig stedelijk	weinig stedelijk	niet- stedelijk	totaal
Gezelligheid, ontmoeting	59%	58%	74%	78%	77%	70%
Artistieke ontwikkeling van leden	34%	30%	23%	26%	18%	26%
Artistieke (top)prestaties	23%	17%	18%	13%	9%	16%
In stand houden traditionele kunst- en ambachtvormen	7%	19%	18%	23%	21%	19%

Bron: VerenigingsMonitor 2018

Tabel 10. Betaalde artistieke begeleiding naar mate van stedelijkheid

	zeer sterk stedelijk	sterk stedelijk	matig stedelijk	weinig stedelijk	niet- stedelijk	totaal
Een of meer betaalde artistiek begeleider(s)	80%	83%	86%	71%	72%	78%
Geen betaalde artistiek begeleider	20%	17%	14%	29%	28%	22%

Bron: VerenigingsMonitor 2018

Tabel 11. Opleiding artistiek begeleider(s) naar mate van stedelijkheid per regio

	zeer sterk stedelijk	sterk stedelijk	matig stedelijk	weinig stedelijk	niet- stedelijk	totaal
Hbo-opleiding tot professioneel dirigent, regisseur, etc.	86%	81%	74%	69%	50%	73%
Een- of meerjarige opleiding voor amateurdirigent, amateur-regisseur, etc.	18%	18%	24%	22%	43%	24%
Alleen gerichte cursussen	2%	5%	8%	4%	20%	7%
Geen opleiding	2%	5%	2%	10%	5%	5%

Bron: VerenigingsMonitor 2018

Tabel 12. Artistieke activiteiten naar mate van stedelijkheid

	zeer sterk stedelijk	sterk stedelijk	matig stedelijk	weinig stedelijk	niet- stedelijk	totaal
Lessen	46%	48%	61%	52%	50%	52%
Masterclasses, cursussen, workshops	77%	61%	64%	58%	49%	61%
Repetities/oefenen	96%	98%	99%	100%	98%	99%
Gewoon doen	68%	58%	60%	63%	67%	63%
Voorstellingen, optredens of exposities	96%	100%	98%	98%	97%	98%

Bron: VerenigingsMonitor 2018

Onderwijs

Ook het onderwijs is een voorziening voor leren over, door en met kunst. In ieder geval zijn basisscholen en scholen voor voortgezet onderwijs belangrijke plekken waar kinderen en jongeren in aanraking komen met kunstbeoefening en kunstbezoek, aangezien die in de kerndoelen staan. Het idee is dat het funderend onderwijs zo eventuele ongelijkheid in ontwikkelingskansen, vanwege verschillen in sociale, culturele, economische of geografische achtergrond, weg kan nemen of in ieder geval verkleinen. Onderzoek laat zien dat het onderwijs hierin niet altijd slaagt, soms zelfs ongelijkheden vergroot. Hoe zit het met gelijke kansen voor cultuuronderwijs in het basisonderwijs in verschillende regio's?

Over de inhoud van het huidige cultuuronderwijs in het primair onderwijs en het effect ervan op kinderen weten we weinig tot niets. Wel weten we iets over de noodzakelijke randvoorwaarden voor goed cultuuronderwijs, zoals het vastleggen van een visie op cultuuronderwijs in beleidsplannen, draagvlak in het team, deskundige (vak)leerkrachten, het aanstellen van een intern cultuurcoördinator (icc'er), het reserveren van tijd in het curriculum en budget voor cultuuronderwijs en het samenwerken met de culturele omgeving.

Voor deze randvoorwaarden zien we over het algemeen slechts kleine regionale verschillen. Verschillen die bovendien ook te maken hebben met de grootte van een school, want hoe stedelijker een gebied, hoe meer grote scholen. Scholen in niet-stedelijke gebieden hebben bijvoorbeeld iets minder vaak een icc'er en de icc'ers op scholen in zeer sterk stedelijke regio's hebben gemiddeld veel meer taakuren voor hun coördinerende taken dan hun collega's in minder stedelijke gebieden (zie tabel 13).

Tabel 13. Gemiddeld aantal (taak)uren voor de icc'er(s) per school naar mate van stedelijkheid

zeer sterk stedelijk	sterk stedelijk	matig stedelijk	weinig stedelijk	niet-stedelijk	totaal
84,24	32,19	27,86	24,73	24,35	41,12

Bron: Monitor Cultuureducatie primair onderwijs 2018-2019

Er zijn wat kleine verschillen in de samenhang en verankering van het cultuuronderwijs. Op scholen in zeer sterk stedelijke gebieden hangt cultuuronderwijs wat vaker samen met het taalonderwijs en is er meer samenhang tussen de verschillende leerjaren (zie tabel 14).

Tabel 14. Percentage scholen waar sprake is van structurele samenhang naar mate van stedelijkheid

	zeer sterk stedelijk	sterk stedelijk	matig stedelijk	weinig stedelijk	niet-stedelijk	totaal
Cultuureducatie en taalonderwijs	23%	17%	8%	7%	0%	14%
Cultuureducatie en rekenonderwijs	3%	3%	4%	2%	0%	2%
Cultuureducatie en de zaakvakken	59%	49%	48%	56%	56%	54%
Cultuureducatie en de culturele omgeving van de leerling	33%	45%	32%	50%	39%	41%
Cultuureducatie in de verschillende leerjaren	57%	65%	64%	54%	33%	58%

Bron: Monitor Cultuureducatie primair onderwijs 2018-2019

Tabel 15. Percentage scholen dat een verbinding legt tussen binnen- en buitenschoolse cultuureducatie naar kunstdiscipline en mate van stedelijkheid

	zeer sterk stedelijk	sterk stedelijk	matig stedelijk	weinig stedelijk	niet-stedelijk	totaal
Muziek	48%	42%	54%	55%	58%	50%
Tekenen en handvaardigheid	36%	28%	29%	29%	22%	29%
Spel/drama	30%	23%	25%	24%	18%	25%
Beweging/dans (geen gymonderwijs)	33%	27%	27%	26%	14%	27%
Literatuur	18%	18%	23%	21%	13%	19%
Erfgoed	24%	31%	39%	43%	39%	35%
Mediakunst	17%	11%	10%	11%	7%	12%
Film	14%	11%	10%	9%	5%	10%

Bron: Monitor Cultuureducatie primair onderwijs 2018-2019

Tabel 16. Manieren van verbindingen tussen binnen- en buitenschoolse cultuureducatie naar mate van stedelijkheid

	zeer sterk stedelijk	sterk stedelijk	matig stedelijk	weinig stedelijk	niet-stedelijk	totaal
We bieden activiteiten aan binnen de verlengde schooldag/het brede schoolprogramma	49%	33%	27%	18%	22%	30%
Externe partijen bieden activiteiten aan binnen de verlengde schooldag/het brede schoolprogramma	65%	58%	63%	58%	60%	61%
We bieden ruimte voor activiteiten die leerlingen na schooltijd samen verrichten	50%	47%	42%	41%	42%	44%
Er is een combinatiefunctionaris/cultuurcoach op onze school actief die aandacht heeft voor deze vakken	24%	16%	17%	21%	26%	21%
Talentvolle leerlingen worden doorverwezen	23%	17%	13%	12%	16%	16%
Enthousiaste, gemotiveerde leerlingen worden doorverwezen	28%	15%	12%	17%	18%	18%
We faciliteren externe partijen met een ruimte op school	47%	44%	43%	52%	43%	47%

Bron: Monitor Cultuureducatie primair onderwijs 2018-2019

Bij het leggen van verbindingen tussen binnen- en buitenschoolse cultuureducatie zien we de grootste verschillen bij dans en erfgoed. Scholen in niet-stedelijke gebieden leggen die verbinding bij dans minder vaak en bij erfgoed juist vaker dan scholen in meer verstedelijkte gebieden (zie tabel 15).

Scholen in zeer sterk stedelijke regio's bieden verder vaker activiteiten aan binnen de verlengde schooldag/het brede schoolprogramma en werken ook vaker met aangestelde of ingehuurd vakleerkrachten (zie tabel 16 en 17).

Tabel 17. Percentage scholen dat werkt met vakleerkrachten gekoppeld aan mate van stedelijkheid

zeer sterk stedelijk	sterk stedelijk	matig stedelijk	weinig stedelijk	niet-stedelijk	totaal
74%	57%	53%	55%	66%	61%

Bron: Monitor Cultuureducatie primair onderwijs 2018-2019

De grootste verschillen zijn er in de samenwerking met de culturele omgeving (zie tabel 18). En dat is begrijpelijk, omdat juist die sterk wordt bepaald door de mate van stedelijkheid. De culturele infrastructuur ziet er in een stad heel anders uit dan in een dorp. In de eerste plaats zeggen scholen in zeer sterk stedelijke gebieden vaker dat ze een goed zicht hebben op het aanbod in hun culturele omgeving dan de 'niet-stedelijke' scholen. Daarnaast passen zij bestaande kunst- en cultuurmenu's ook vaker aan hun wensen aan. Maar de grootste verschillen zien we in de externe partners waarmee scholen samen werken. Het aandeel scholen dat samenwerkt met amateurkunstverenigingen ligt in matig tot niet-stedelijke regio's substantieel hoger dan in (zeer) sterk stedelijke gebieden. Dan gaat het vooral om de samenwerking voor muziekonderwijs, en dus om muziekverenigingen. Dit bleek ook al uit de analyse van de samenwerkingspartners van amateurkunstverenigingen, want het aandeel verenigingen dat samenwerkt met scholen neemt toe naarmate de stedelijkheid afneemt. Daarentegen werken scholen in zeer sterk stedelijke gebieden vaker samen met professionele culturele instellingen als orkesten, theatergezelschappen, musea en schouwburgen. Voor de samenwerking met individuele professionele kunstenaars maakt het niet uit hoe stedelijk de omgeving van de school is.

Tabel 18. Percentage scholen naar mate van stedelijkheid dat samenwerkt met externe partners

	zeer sterk stedelijk	sterk stedelijk	matig stedelijk	weinig stedelijk	niet-stedelijk	totaal
Amateurvereniging/vrijwilligersstichting	10%	28%	49%	61%	57%	40%
Professionele cultuureducatieinstelling	79%	80%	78%	70%	79%	77%
Bibliotheek	79%	89%	94%	93%	96%	89%
Professionele culturele instelling	59%	46%	48%	41%	39%	47%
(individuele) Professionele kunstenaar	55%	50%	46%	52%	56%	52%
(hoger) Onderwijsinstelling	27%	23%	16%	19%	19%	21%

Bron: Monitor Cultuureducatie primair onderwijs 2018-2019

Een klein land

Op basis van de verschillende monitoronderzoeken lijkt de mate van stedelijkheid geen grote relatie te hebben met de amateurkunstbeoefening in Nederland en met het cultuuronderwijs op scholen. Bij het bezoeken van kunst en cultuur is de samenhang groter. Zo ligt het aandeel (hoog opgeleide) stedelingen dat kunst en cultuur bezoekt significant hoger dan dat van (hoog opgeleide) inwoners van meer rurale gebieden. Dit komt doordat professionele kunstinstellingen, kunstgezelschappen en kunstenaars zich in belangrijke mate concentreren in grote steden. Het is het verhaal van de 'creatieve klasse' die zich in de stad vestigt.

Bij de creatieve klasse van amateurkunstenaars speelt stedelijkheid minder een rol. Hoe kan dit? Op de eerste plaats omdat veel van de kunstbeoefening plaatsvindt buiten de culturele infrastructuur. Waar je ook bent – in de stad of op het platteland – je kunt altijd muziek maken, schilderen, tekenen, breien, haken, schrijven, fotograferen of filmen. Bovendien vinden beoefenaars die wel gebruikmaken van voorzieningen deze blijkbaar dichtbij genoeg om de afstand af te leggen, ook al moeten niet-stedelingen verder reizen dan stedelingen. Nederland is natuurlijk een relatief klein land, waar de infrastructuur voor kunsteducatie en cultuurparticipatie blijkbaar (nog) fijnmazig genoeg is. En doordat kunstbeoefening, zowel het leren als het tonen, steeds vaker online plaatsvindt, wordt deze wereld nog kleiner en makkelijker bereikbaar.

Dat wil niet zeggen dat er geen verschillen zijn. Voor kunstbeoefening in de vrije tijd maakt het uit of je als tiener opgroeit op het platteland of in de grote stad. In de zeer stedelijke gemeenten beoefenen relatief meer tieners beeldende activiteiten, theater en creatief schrijven, als ook verschillende disciplines tegelijkertijd. Bij het cultuuronderwijs op basisscholen zijn er weliswaar geen heel grote verschillen, maar we zien wel dat in de grootste steden relatief meer scholen een icc'er (met relatief veel taakuren) hebben, vaker werken met vakleerkrachten en vaker samenwerken met professionele culturele instellingen. Deze verschillen worden mede veroorzaakt doordat deze scholen vaker groot zijn. Mogelijk spelen ook de aanvullende lokale stimuleringsprogramma's die sommige grote steden hebben voor cultuuronderwijs een rol.

Dat scholen in de zeer stedelijke gebieden samenwerken met professionele culturele instellingen, wijst erop dat de culturele omgeving van invloed is op het cultuuronderwijs. Mogelijk dat daarom in zeer stedelijke gebieden relatief meer scholen de verbinding weten te leggen tussen binnen- en buitenschoolse cultuureducatie wanneer het gaat om de andere kunstdisciplines dan muziek, in het bijzonder dans. Alleen bij erfgoed is het andersom en leggen

relatief meer scholen in niet-stedelijke gebieden de verbindingen met het buitenschoolse dan scholen elders. De samenhang met de aanwezige culturele infrastructuur is een van de meest duidelijke uitkomsten van deze verkenning. In minder stedelijke gemeenten zijn amateurkunstverenigingen bijvoorbeeld weer veel belangrijker als partner van basisscholen.

Dat is misschien wel het meest opvallende resultaat van de verkenning: de functie en waarde van amateurkunstverenigingen lijkt te veranderen met de mate van stedelijkheid van hun omgeving, zowel voor het cultuuronderwijs op basisscholen als voor de kunstbeoefening in de vrije tijd. Behalve hun belangrijke rol voor het cultuuronderwijs op scholen zijn verenigingen in minder stedelijke gemeenten ook van belang voor het (muziek)onderwijs buiten school. Het aandeel verenigingen met kinderen en jongeren als lid is namelijk omgekeerd evenredig met de mate van stedelijkheid. Ook het doel en de functie van verenigingen hangt samen met de mate van stedelijkheid. Hoe stedelijker de omgeving, hoe vaker verenigingen de artistieke ontwikkeling van de leden of het neerzetten van artistieke (top)prestaties nastreven als belangrijkste doel. Sociale doelen als gezelligheid en ontmoeting zijn juist in stedelijke gebieden minder belangrijk. Dat artistieke doel is ook terug te lezen in het feit dat in de zeer sterk stedelijke gemeenten relatief meer verenigingen een hbo-geschoolde artistiek begeleider hebben en vaker hun leden de mogelijkheid geven masterclasses, cursussen of workshops te volgen. Het lijkt er dan ook op dat een deel van de verenigingen in de meer stedelijke gebieden zich spiegelen aan de professionele culturele instellingen en gezelschappen in hun nabije omgeving.

Concluderend, deze verkenning toont aan dat er enige relatie is tussen stedelijkheid en cultuurparticipatie en cultuuronderwijs, maar bij de meeste indicatoren is de samenhang klein of afwezig. Dat wil overigens niet zeggen dat er niet meer verbanden zijn, alleen dat we die met cijfers uit kwantitatief surveyonderzoek niet bloot kunnen leggen. Hoe zit het bijvoorbeeld met talentontwikkeling van kunstbeoefenaars, dus de verbinding tussen het amateur- en het professionele kunstveld? Heb je dan als grootstedeling meer mogelijkheden en kansen dan als dorpsbewoner? Ook kan de betekenis van kunstbeoefening anders zijn voor een dorpsgemeenschap dan voor een stedelijke gemeenschap. Om zulke vormen van samenhang bloot te leggen is een verdiepende, meer op kwalitatief onderzoek gebaseerde verkenning nodig.

Arno Neele is medewerker
onderzoek bij LKCA, Landelijk
Kennisinstituut Cultuureducatie
en Amateurkunst.
arnoneele@lkca.nl

Literatuur

Essen, M. van, Termorshuizen, T., & Broek, A. van den. (2019). *Monitor Cultuureducatie primair onderwijs 2018-2019. Onderzoek naar de landelijke ontwikkelingen in cultuureducatie sinds 2015-2016 en in relatie tot het programma cultuureducatie met kwaliteit*. ResearchNed.

Neele, A., Zernitz, Z., & Ijdens, T. (2018). *Kunstzinnig en creatief in de vrije tijd. Monitor Amateurlkunst 2017*. LKCA, Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurlkunst.

Neele, A., & Zernitz, Z. (2019). *Verenigingen voor kunstbeoefening in cijfers. VerenigingsMonitor 2018*. LKCA, Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurlkunst.